

ҲОЖИ МУЎИН ШУКРУЛЛА

МАЗЛУМА
ХОТИН

4 пардалик драма

КИШИЛАР:

1. У з о қ б о й — 2-хотун оладургон семиз ва бойнамо қассоб; ёши 40 ларда.
2. Т а н с у қ о й — онинг биринчи хотуни, юмшоқ табиатлик; ёши 30 да.
3. Б а ҳ о и д д и н қ у л — онинг уғли, бошида кокили бор; ёши 14 да.
4. Р у с т а м — Тансиқойнинг акаси, буйдоқ; олурфта; ёши 32 да.
5. К а р о м а т о й — Тансуқойнинг онаси; ёши 60 да.
6. Э л м у р о д — Тансуқойнинг отаси; оппоқ кийумлик мўйсафид ва нуроний (улган); ёши 70 да.
7. Э ш о н б о б о — Узоқбойнинг ҳамсоя ва қалин ошнаси; 7 мартаба ҳаж қилиб, эшонга қул берган; мулла кийумлик, нодон киши; ёши 60 да.
8. С у я р о й — Тансиқойга кундош буладурган қиз; ёши 18 да.
9. М у а л л и м — янги фикрлик ва тўғри сўзлик, усули жадидчи; ёши 30 да.

БИРИНЧИ ПАРДА

Меҳмонхона манзараси

У з о қ б о й (*ёлғиз ўзи чой ичиб утурад; 1—2 дақиқадан кейин ўглини чақирар*) — Баҳоиддинкул!
Ҳо-о Баҳоиддинкул!

(*Саҳна орқасидан «Лаббек» товуши келур.*)

Б а ҳ о и д д и н қ у л (*боши румолча билан боғланган ҳолда секингина кирар*) — Ассалом алайкум! Ҳа, нима дейсиз, дада?

У з о қ б о й — Ҳа, ўғлум, яхшимисан? Букун нерса-перса едингми?

Б а ҳ о и д д и н қ у л — Ҳа! Онам шу бугун бир коса аччиггина шулла пишуруб бердилар, шуни ичиб терладим, худога шукур, бир оз енгил булдум. Букун иситма тутган йуқ.

У з о қ б о й — Ҳа энди қарийб соғайибсан, ўғлум, мана ранг-руйинг ҳам кириб қолибдур. Ўғлум! Бориб, эшон хожи бобонгни олиб кел, сени бир-икки оғиз куф ва суф қилиб қуйсунлар. У киши билан бошқа маслаҳатимиз ҳам бор.

Б а ҳ о и д д и н қ у л — Хуш! (*Чиқиб кетар.*)

У з о қ б о й (*чой ича-ича*) — Қараб турсам, ҳам буйинча-жураларимнинг кубиси 2 та - 3 та, баъзилари 4 тагача хотун олуб, кайф суруб юрубдурлар. Буларнинг ҳар қайсилари билан ҳамсуҳбат булганимда, янги олган хотунларини шундай мақтайларки, одамнинг ҳаваси кетуб, оғзидан суйи оқадур. Энди мен ҳам то бир 14 яшар қиз олуб кайф қилмасам, булмайдур. Бу хотунум булса 3—4 та туғуб, ёши ҳам 30 ларга етиб қолди. Энди бу минан тирикчиликни мазаси йуқ.

(*Шул чоғда Эшон бобо қулидаги узун тасбеҳни ағдара-ағдара салом бериб кирар. Узоқбой билан мулоқот қилиб, турга ултуруб, дуо қилар.*)

У з о қ б о й — Хуш келибсиз! Бу вақтлар камнамо, ҳеч курунмайсиз, Эшон бобо?

Э ш о н б о б о — Саломат булунг! Ҳа, болам, бир тарки дунё қилган, худогуй одам-дия, бошқа касб ва коримиз йуқ, худо буюрган беш вақт намозни уқуб, ундан сунгра пиримиз буюрган зикр ва авродлар билан машғул булуб, уйда ётамыз. (*Соқолини курсатуб.*)

Узимиз ҳам қариб, оёғимиз гурга етган, уғлум. У ёқ-бу ёққа юрмоққа ҳафсаламиз йўқ.

У з о қ б о й — Худо сақласун, ундай деманг, ҳали сиз миҳдак, яна юз йил умр кўрасиз.

Э ш о н б о б о (*кулуб*) — Яна ун йил умр курсак ҳам, биз рози. Кўзимизда нур, белимизда куч ва қувват қолмади. Энди бизларнинг шартимиз кетуб, фартимиз қолган. Энди худодан тилагимиз имон, болам, имон!

У з о қ б о й — Ҳа... Албатта, ҳамма бандаи муъминнинг худодан тилаги имон-дия. (*Уғлини чақирар.*) Баҳоиддинқул!

(*Нарёдан «Лаббак» товуши эшитилур.*)

Э ш о н б о б о — Уғлунгизни тоби йўқми? Бечора болани ранги учган, боши боғланган эди. (*Лаббини қимирлатиб турар.*)

У з о қ б о й — Ҳа, қулбаччангизни 3—4 кундан бери иситма тутадир.

Баҳоиддинқул (*кирар*) — Нима дейсиз, дада?

У з о қ б о й — Лаъли, дастурхон кетур. (*Чойникни узатуб.*) Ма, чой дамлаб кел, уғлум!

Баҳоиддинқул — Хуш! (*Чойникни олуб чиқиб кетар.*)

У з о қ б о й — Ҳа!.. Эшон бобо! Шаҳарда нима гаплар бор?

Э ш о н б о б о — Шукур, хотиржамлик! Ҳа!.. Айтгандек, Розикбой 3-хотунини талоқ қилиб юборибдур. Билмадукки, айб узидами ёки хотинидами?

У з о қ б о й — Э-э, у Розикбой чилангарми?.. Ҳа, онинг узи унча яхши одам эмас. Ичи қора, муғомбир-га ухшайдур.

Э ш о н б о б о — Қалон гуноҳкор-дия, ман ҳам шундай деб эшитаман. Узи шаробхўр экан-дия. Жу-вонбозлик, фоҳишабозлик одати ҳам бор экан, ҳатто уз маҳалласидаги масжидда жамоат намозига ҳам чиқмас экан; (*ёқасини ушлаб*) тавба, наузинбиллаҳ мин аззолим. (Науз билла мин золик.) Шундай кишиларнинг касофатидан кундан-кун дунё хароб бўлиб кетаёбдур-дия, болам.

У з о қ б о й — Ҳа, албатта, шундай.

(*Уғли буюрилган нарсаларни кетурар.*)

У з о қ б о й (*уғлига*) — Эшон бобонгни ёнларига утур, 2—3 мартаба даму нафас солиб қўйсунлар. (*Бола утурар.*) Бу киши 7 мартаба ҳаж қилиб, пирга қул берган, жуда табаррук одам. Нафаслари таъсирлик. (*Дастурхон солмоқга машғул бўлуб турар.*)

Э ш о н б о б о — Хайр, берироқ утур, болам, нафасим бутун тексун. (*Пичирлаб 3—4 мартаба куф ва суф қилуб, сунгра узун дуо қилур.*) Ана энди, худо хоҳласа, яхши булуб кетасан, болам!

У з о қ б о й (*киссадан пул олуб, уғлига узатар*) — Ма, муни Эшон бобонгга бер! (*Уғли пулни олиб, эшонга берар.*)

Э ш о н б о б о (*табассум қилиб*) — Э, назрини ҳам берасизми, хайр, хайр. Шаҳдингиз қайтмасун. (*Олиб, киссасига солур.*)

У з о қ б о й — Ҳа, эшон бобоси, қуруқ булмасун. Хосияти йуқ деб озроқ бердим. Яна эшон пирингиздан мунга бирта куз тумори ҳам кетуриб берамиз. Онаси тайин қилиб юруб эди.

Э ш о н б о б о — Хуб-хуб. Ҳазрат эшонимиздан мунинг ҳақида дуо ҳам олурмиз. (*Сўздан бушаган замон доим лабини қимирлатар.*)

У з о қ б о й (*уғлига*) — Тур, энди уйга бориб ёт, уғлум.

(*Уғли секингина туриб, чиқиб кетар.*)

Э ш о н б о б о — Набирамиз мактабда уқийдурми?

У з о қ б о й — Ҳа, илгари эски мактабда уқуб юрар эди, бу вақтлар янги чиқгон усули жадид мактабда уқийдур. Опаси элтиб қуйгон! (*Дастурхон тарафиға ишора қилуб.*) Марҳамат қилинг!

Э ш о н б о б о (*қулин куксига қуюб*) — Марҳамат! Узингиз бахузур еяберинг. Ман ният қилиб руза тутгон эдим. Ҳазрат эшон пиримиз «Ражаб ойида руза тутмоқ савоб», деб ҳамма муридларини руза тутмоқга буюрган эдилар. Амри пир вожиб, деб биз ҳам куб қатори рузага киргон эдук.

У з о қ б о й — Э, ундай булса, биз беҳуда нон ва чой буюрган эканмиз. (*Дастурхонни йиға-йиға.*) Рузадор кишининг қошида нарса емоқ яхши эмас, дерлар.

Э ш о н б о б о — Узоқбой, болам. Икки кунлик дунё утиб кетаётубдур. Сиз бир гайрат қилуб шул вақтда ҳазрат эшонга қул бера қолинг, бизнинг пиримиз қип-қизил авлиё, бутун қутби ганимат киши. Ана шундай азизларнинг дуосини вақтлироқ олиб қуйсангиз, сунгра икки дунёда ҳам дард кўрмайсиз. Пиримизнинг кароматлари машриқдан магрибгача ҳаммага маълум булуб қолган. Шундай қилинг, болам!

У з о қ б о й (*табассум қилиб*) — Насихатингиз

тугри-куя, лекин ҳали бизлар ёш, дунёнинг ёлгон-яшиги билан овора. Бу вақтда эшонга инобат қилгон билан икки бошдан буйруқларини урнига туrolмаймиз. Хайр, соқолимизга оқлуқ тушсун, сунгра инобат қиламиз-дия. Ҳали бизлар қаерга етубмиз, эшон бобо!

Э ш о н б о б о — Сизни бу сизингиз ҳам тузук-ку, болам, лекин ёшликда тавба қилмоқни ҳосияти бошқа-дия. Қариликда икки бошдан ҳаммаям тавба қиладур. Пайғамбаримиз айтибдурларки, «Дар жавоний тавба қардан нашъаи пайғамбарий аст — варна дар пирийки, ҳар габре мусулмон мешавад». Ана, онгладингизми? Ёшликда тавба қилмоқнинг даражаси қанча экан.

У з о қ б о й — Ҳа, онгладим. (*Бошини силкиб.*) Албатта, рост, рост... Хайр, ундай булса, сиз оталик қилиб аввал бир яхши қиз топиб, бизни уйлантиринг. Дунёнинг айшу ишратидан бир ҳафсаламиз пир булсун. Сунгра молимиздан закот бериб, ҳалол пул билан Мақатуллога борайлук. Қаро юзимизни ҳажарулсудга сургуб, гуноҳдан пок булуб қолайлук. Ундан кейин ҳазрат эшонга қул беруб, қолган умримизни сиздек худогуйлик билан уткарайлук.

Э ш о н б о б о — Ҳай, ҳай, қуб яхши буладур. Худо тавфиқингизни зиёда қилсун. Хуб, ана, биз совчилик хизматини қиламиз. Бу жиҳатдан асло парво қилманг. Узингизга муносиб қиз топамиз.

У з о қ б о й — Биз ҳам сизнинг хизматингизга ҳозирмиз. Худо хоҳласа, сизни ҳам шул ваъждан хурсанд қиламиз.

Э ш о н б о б о — Худога шукур, сизни давлатингиз бор. Сиз 4 тагача хотун олсангиз ҳам, кучингиз етадур. Куб хотун олмоқнинг хосияти жудо куб, болам. Бир хосияти шулки, кишининг насл ва уругига барақа ҳосил буладур. 2-хосияти шулки, калимагуй уммати Муҳаммад купаядур. Булардан ҳам бошқа хосияти жуда куп. Агар сиз, масалан, 4 та хотун олсангиз, ҳар қайси хотинингиз лоақал 4 та, 5 та туққанда ҳам, бир кун қарасангиз, эй-ҳе, бола-чақангиз бир гала булуб қолубдур.

У з о қ б о й (*шодланиб*) — Ҳо, шундай, шундай, эшон бобо! Баъзи одамлар 5 та хотун оларлар. Бу ҳам шариятда тузук экан-дия?

Э ш о н б о б о — Ҳо, тузук. 4-хотунини суфи қилиб қуйган киши 5-хотун олса мумкун. Тиловбой ҳажга борганида 5-хотун олган эди. Ҳали ҳазрат эшо-

нимизни ҳам 5 та хотунлари бор. Эшон қозимизни ҳам 5 та хотунлари бор, дерлар... *(Бир оз уйлаб.)* Ҳа!.. Куб хотун олмоқнинг яна бир яхшилиги шулки, киши асло муҳтожликка қолмайду. Чунки хотун тоифасининг ҳар қандай ярамаси ҳам 1—2 ҳунарни биладургон буладур. Чунончи, дуппи тикиш, иштонбоғ туқиш ва шунга ухшаган ҳунарлар. Эри камбағалроқ булган хотунлар ана шундай ҳунарлар орқасидан узларини ҳам, эрларини ҳам боқаверарлар. *(Ифтихор ила.)* Ҳали бизни кичик хотунимиз ҳафтада биртаиккита тун тикиб, узи бозорга элтиб сотуб келадур. Шунини фойдасидан узини бола-чақалари билан баҳузур боқиб юрадур. *(Табассум қилиб.)* Бечора падар раҳмат баъзи вақт: «Манг, муни нос пули қилинг!» деб бизга ҳам 3—4 пул бериб қўядур. Аммо катта хотунимизнинг ҳунари йўқ. У билан бизни катта уғлимиз боқадур. *(Нос чекар. Узоқбой ҳам ондан бир отим нос тилаб олиб чекар.)*

У з о қ б о й — Бизга хотуннинг ҳунари керак эмас. Бизга ҳусни булса кифоя.

Э ш о н б о б о — Агар хотуннинг ҳам ҳусни булса ва ҳам ҳунари булса, ул вақтда «нур устига аъло нур» булар-дия, болам. *(Саҳван нос чеққанлиги эсига тушар.)* Э, сабил туф, туф! Руза тутганлигимиз эсимизда йўқ. Билмасдан нос чекиб қўйибмиз-ку, болам. Сиз ҳам манга билдирмабсиз!

У з о қ б о й — Эво-о-ой! Мани ҳам эсимда йўқ, эшон бобо! Булмаса билдурар эдим-куя. *(Носини туфлар.)*

Э ш о н б о б о *(яна туфлаб)* — Бир пиёла сув беринг, оғзимни чайқай... ҳеч воқеа йўқ, бу минан руза синмайду, муни зиёфатулла, дерлар. Зиёфатулла, худонинг тасаддуқи булай, букун мани носдан зиёфат қилди.

У з о қ б о й — Сув йўқ экан-ку! Эшон бобо, мана шу чой билан оғзингизни чайқай қолинг! *(Бир пиёла чой берар.)*

Э ш о н б о б о — Иссиг эмасми, хайр, майли беринг. *(Оғзини чайқаганда оғзи куяр.)*

У з о қ б о й — Хайр, ундай булса, эшон бобо, тезроқ ҳаракат қилиб бизни уйлантиринг, кимни яхши қизи булса, хабарингиз борми?

Э ш о н б о б о — Камбағалнинг қизини оласизми? Бойнинг қизини оласизми? Сизга қайсиси маъқул?

У з о қ б о й — Камбағалнинг қизини олмайман. Э, камбағалнинг юзи курсун. Камбағал қизи угурлик қилиб уйнинг баракасини учурадур. Бизга бой қизини топинг. Бойнинг қизидан киши зарар топмайду. Агар отаси улуб қолса, қанча мероси тегаду.

Э ш о н б о б о — Албатта, сизнинг бу сузингиз тугри-ку, лекин камбағал қизини оламан, десангиз, мунинг туйи кичикроқ буладур-дия. Ана, биз шу ерини уйлаб, камбағал қизини илгари сурдук.

У з о қ б о й — Бизга қайнога буладурган киши узимиздек обруйлик, бой, зеб одам булсун, деймиз-дия, эшон бобо! Биз углимизнинг хатна туйидан янги чиққан булсак ҳамки, ҳали бир неча минг сум харо-жатга кучимиз стаду. Хайр, мабодо, ишимиз тескари кетадигандек булуб қолса, дарров катта боғимизнинг бир четидан 2—3 танобини сотиб юборамиз-дия. Ху-дога шукр, ҳозир ун таноб боғимиз бор, эшон бобо! Пулатбой эшакжаллобнинг қизи борми?

Э ш о н б о б о — Ҳа, уни дейсизми, қизи бор. Лекин, болам, узи жуда паст одам. Унинг қизи сизга муносиб эмас. Кабутар бо кабутар, гоз бо гоз, тенг тенги билан, тсзак қопи билан, тугрисини айтсам. Пулатбой сизнинг кавшингизга патак ҳам булло-майду. Узингиз чуқур уйланг! У беш сумга арзи-майдурган даванг эшакларни топиб, думини такига қаранфул қуйуб, ун сумга сотадурган қаллоб одам-дия! (*Кулушарлар.*) Мундай шурапушт беобру киши уз қизини бир коса сув билан никоҳлаб бераман, дегани-да ҳам, сизнинг қабул қилмоғингиз тузук эмас. Шун-дай эмасми, болам?

У з о қ б о й — Ҳа, шундай, албатта... Хидир-бойнинг қизини олайлукми, мунга нима дейсиз?

Э ш о н б о б о — Хидирбойни давлатини тузук-кина булса ҳамки, узини уругини паст, дерлар. Отаси гулом ёки онаси чури экан. Мунинг қизини ҳам сизга лойиқ курмайман. (*Бир оз уйлаб.*) Ҳа, ана бировнинг қизини топдим... Оти алланима эди, ҳа-а, сабил, эсимга келмай турубду. (*Уйлар.*)

У з о қ б о й (*сабрсизлик қилиб*) — Қани, қани, оти нима? Узи нима иш қилар экан? Узи бойгинами?

Э ш о н б о б о — Ҳа, ҳа. Уртоқбой қуйжаллоб-дия. Ана бу киши узингиздек обруйлик, қуй бозорида учта эътиборлик одам булса, биртаси шул киши. Би-равдан қарзи йук, қурзи йук, узига тинч, думоғи чоғ, аслу насаби ҳам унча номаълум, паст эмас. Ана ул

қуйжаллоб, сиз қассоб, касбларингиз ҳам бир-бирларингизга мувофиқгина. Агар бу кишининг қизини худо сизга тақдир ва насиб қилган бўлса, олсангиз, сунгра сизга қуй ҳам деҳқончилик булуб қоладур-дия. (Кулушарлар.)

У з о қ б о й — Албатта, бизга қайнота булгандан кейин қизининг хоотири учун қуйларни текин бермаса ҳамки, арзонроқ қилиб берар-ку. Уртоқбойнинг ускунаси куб булсами?

Э ш о н б о б о — Ҳа, болам, бирта катта ҳовлиси бор, иккита боғи бор, далада бир неча ботмон ери бор экан. 3—4 дукони ҳам бор, дерлар.

У з о қ б о й — Э, яхши экан, булуб қолдук энди. Шошмангки, эшон бобо. Қизининг афти қандай бўлса? Ҳеч кимдан эшитганингиз борми? Қизнинг узи созгина, чиройлигина булсами?

Э ш о н б о б о — Ҳа, қизини паризоддек жуда чиройлик, дерлар. Қайси кун катта хотинимиз ҳаммомда курган экан. Келиб куб мақтади. Қизнинг юзи 14 кунлик ойдек. Буйи шамшоддек, қошлари камондек, лаблари лаъли Бадахшондек, кузлари қоп-қора олучадек, огзи гунчадек, бақбағаси осилиб турган олмадек, тани оппоқ сутдек, сочи узунликдан қарийб ерга тегар экан. Хулосаи каломки, Лайлидек бошдан-оёғигача ҳусн экан-дия.

У з о қ б о й (ниҳоятда ҳаваси кетганидан огзининг суйини қилт-қилт ютуб) — Э, булди, булди, энди тамом. Кунглимиз «жиз» этиб кетди. Шу қиз бизга жуда мувофиқ экан. Энди шуни бизга дарров олиб берасиз. Мабодо отаси бошқа кишига бериб қуймасун.

Э ш о н б о б о — Хуб, хуб, совчилиги бизнинг буйнимизда.

У з о қ б о й — Шошмангки, эшон бобо, Уртоқбой шу қизини бизга берармукин? Лекин агар мабодо бермай қолса, қизининг ишқида утиб кетамиз-дия!

Э ш о н б о б о — Агар ман совчи булиб борсам, иложи йуқки, қизини сизга берадур. Чунки Уртоқбойни манга шунча ихлоси баландки, агар «ул!» десам, уладур, «тирил!» десам, тириладур.

У з о қ б о й (шодланиб) — Э, булмаса иш битди. Янги хотиндан толеимиз бор экан. Худо хоҳласа, келаси паншанба куни домла имом ва элликбоши билан биргалашиб совчиликка борасизлар... Ман бу оқшом аларни зиёфатга чақираман. Сиз ҳам шом вақтида келинг. Туйнинг олиғ-солиғидан маслаҳат қилишармиз.

Э ш о н б о б о — Хуб, шомни укуб, ҳавлингизда ифтор қиламиз.

У з о қ б о й — Эшон бобо! Биз 2-хотун олганда, келинингизни рашки келиб, албатта, «доду бедод», дейдур-дия. Муни қандай кундирамиз.

Э ш о н б о б о — Сиз жуда ғалати одам экансиз, болам!.. Хотунни ҳадди бормики, бу туғрида «гинг» деб товуш чиқарур экан. Бу шарият буюрган иш-дия. Шариятда 4 тагача хотун олмоқ дуруст. Ёки сиз хотунингиздан қурқасизми? Агар, воқсан, хотинингиздан қурқадургандек булсангиз, зинҳор 2-хотун олмоқни ҳавас қилмангки, охири пушаймон буласиз.

У з о қ б о й — Йуқ-э-э, ман-ку хотунимдан қурқ-майман. Яъни нима тадбир қилсам, хотуним мандан ранжимайдур, дейман-дия! Бечора хотунимни ҳалигача бемурод озор берганим йуқ эди. У падар раҳмат ҳам мани асло ранжитган эмас.

Э ш о н б о б о — Ҳа!.. Ундай булса, сиз хотунингизни алданг. Айтингки, ман санга хизмат учун бир чури оламан. Сан бу жиҳатдан маним ҳақимда бадгумон булма, ман сани яхши курганимдан бу ишни қиламан. Уни олганимдан сунгра сан 7 қабат курпача устида баҳузур утуруб, қулунгни совуқ сувға ҳам урмайсан, ҳар қанча хизмат булса, ушал қила берадур. Хайр, агар раҳминг келиб, уз ихтиёринг билан рухсат берсанг, онинг уйига ҳам ойда-йилда бир мартаба кириб чиқаман, денг. Шу гаплардан илгари бир-икки хил ғалати чит-пит кетуруб бериб, сунгра алдасангиз, оққол гаравни ютасиз-дия!

У з о қ б о й — Бу ҳийлалар билан рози булмаса, сунгра нима қиламиз?

Э ш о н б о б о — Бу минан булмаса, дуг уруб қурқутинг-дия. Бу минан ҳам булмади, сунгра 1—2 мартаба юмалатиб жон чиқмас урнига хуб урунг. Қани, сунгра кундошни буйнига олмайдурами? Хотин тоифасига асло ҳавои даҳан бермангки, сунгра оғзингизга чуб улчаб сизни хафа қиладур, болам?.. Хотун деганни шундай забт қилиб утини олингки, қамчинингизни учидан доим қон томиб турсун. Уткан азизлар айтибдурларки, бола ёшдан, хотун бошдан.

(Шул чоғда муаллим салом бериб кирар. Улар сесканиб, оёқга туруб, муаллим ила мулоқот қилишуб, они турға уткузарлар. Муаллим утуруб, дуо қилар. Баёни хуш омади қилинур.)

У з о қ б о й — Бугун сизни қандай шамол учирди, тақсир? Бу ерга келиб қолдингиз?

(Эшон бобо ила муаллим ҳар замон бир-бирларига ола-ола қараб қуярлар.)

М у а л л и м — Ҳа! Уз ишим учун шу ёққа келган эдим, Баҳоиддинқулдан бир хабар олиб утай, деб келдим. 2—3 кундан бери Баҳоуддинқул мактабга бормайду.

У з о қ б о й — Бечора қулбаччангизни 2—3 кундан бери тоби йуқ, иситма тутадур.

М у а л л и м — Худо шифо берсун! Дуктурга курсатмадингизми? *(Эшон бобо бошини қимирлатар.)*

У з о қ б о й — Йуқ, тақсир, қулбаччангиз касали дуктурга курсатадурган даражага етгани йуқ. Янгигина эшон бобоси 1—2 марта дам солиб қуйдилар. Худо хоҳласа, эртагача яхши булуб, мактабига бора берадур. *(Дастурхон солуб, совутан чойни сузар. Муаллимга бир пиёла чой узатар.)*

М у а л л и м *(эшон тарафига ишора қилиб)* — Аввал бу кишига беринг!

У з о қ б о й — Йуқ, тақсир, бу киши руза эмишлар.

М у а л л и м *(чойни олиб)* — Э, ҳали рамазонга 2 ой бор-ку!

(Шул чоғда сахна орқасидан «Вақти намоз!» деган товуш келур.)

Э ш о н б о б о — Хайр, омин облоху акбар. Жамоат савобидан қолмайин. *(Оёққа туриб, эшик тарафига югурар.)*

У з о қ б о й *(оёққа туруб)* — Э, ҳали шундайми? Хайр, намозни уқуб, яна қайтиб келинг, эшон бобо! Маслаҳатимиз ҳали тамом булгани йуқ.

Э ш о н б о б о — Хуб, хуб. *(Чиқиб кетар.)*

У з о қ б о й — Катта маслаҳатни устига келиб қолдингиз-дия, тақсир! *(Угурар.)*

М у а л л и м — Нима маслаҳат эди?

У з о қ б о й — Тақсир, биз 2-хотун олмоқчимиз. Шунинг маслаҳати эди.

М у а л л и м — Нима сабабдан 2-хотун олмоқчисиз.

У з о қ б о й — Тақсир, ҳеч сабабдан эмас. Энди бу хотунимнинг ёши 30 ларга боруб, унча мазаси қолмабдур. Биз булсак ҳали ёш. Кунгимиз ёш хотун истайдур.

М у а л л и м — Узрсиз, маҳзи айшу ишрат учун 2-хотун олмоқнинг зарардан бошқа фойдаси йуқ.

У з о қ б о й — Тақсир, узри нима?

М у а л л и м — Узри шулки, масалан, аввалги хотунингизнинг боласи бўлмаса, ёки бирор юқумлик касали бўлуб, тезликда соғаймаса, ул вақтда 2-сини олмоқингиз жоиз. Ушал вақтда ҳам 2 хотунингиз орасида адолат билан муомала қилмоқингиз шаръан лозимдур. Агар 2 хотунингиз орасида адолат қилолмасликдан қурқадурган бўлсангиз, ул вақтда шариат юзасидан 2-хотун олмоқингиз асло дуруст эмас.

У з о қ б о й (*хайрон бўлуб*) — Тақсир, адолати нима? Адолат подшоҳларда бўлмайдуirmi? (*Чой ичар.*)

М у а л л и м — Йўқ. Адолат фақат подшоҳларга махсус эмас. Кишининг ўз хотунлари ҳақида баробар муомала қилишини ҳам адолат, дерлар.

У з о қ б о й — Тақсир, бу иш мумкин эмас. Бир эр ҳеч вақт икки хотунини баробар яхши курулмайду. Албатта, икковидан бирта ёшироғини яхши куруб, қарирогини унча хоҳламайду. Шундайки булди, бечора эр икки хотунига қандай баробар муомала қилсун!

М у а л л и м — Албатта, бир эр икки хотинини баробар яхши курулмайду, мундай булса, икки хотуни орасида мадора қилсун.

У з о қ б о й (*халқга қараб*) — Худога шукр, узри билан адолатидан қарийб қутулдик, энди мадораси қолди. (*Муаллимга.*) Тақсир, мадораси нима? Манга узбаки гапурунг. Ман ундақа муллаёна гапларга тушунмайман!

М у а л л и м — Масалан, яхши курадургон хотунига унча куб илтифот қилмасунки, бошқа хотунининг рашки келатургандек булсун. Яхши курмайдурган хотунини ҳам унча илтифотсиз қолдурмасунки, кунгли ранжийтурган даражага етсун. Ана, мадора деб шундай муомалани дерлар.

У з о қ б о й (*халққа қараб*) — Худо урди энди. қолган умримизни мадора билан утқарар эканмиз. (*Муаллимга.*) Тақсир, мадорангизни ҳам онгладим, лекин буни доим қилиб булмайду. Мадоранинг 3—4 кундан зиёдаси кишининг ичини қизитаду. Бизни сабил қолган жонимиз йўқки, мадора йулида сарф қилсак.

М у а л л и м — Сузларингиздан маълум булдики, сизнинг хотун олмоқ учун ҳеч бир узрингиз йўқ экан. Яна хотунларингиз орасида адолат ва мадора ҳам қилолмас экансиз. Бас, бу ҳолингизда шариат юзасидан сизга янги хотун олмоқ дуруст эмас.

У з о қ б о й (*жавоб тополмасликдан табассум ва маддоҳона ила бир пиёла чой узатиб*) — Тақсир, сиз билинг-у жуда тўғриси айтинг! Шу гапларни китобга куруб айтаёсизми? Ёки ман билан чақ-чақ қилмоқ учун ичингиздан чиқариб айтаёсизми? (*Елиниб.*) Пирини арвоҳи, ростини айтинг?

М у а л л и м (*жиддият ила*) — Бу айтган сузларим уз бошимдан чиқган фикр ва хаёл эмас ёки баъзи сафсата китоблардан ҳам эмас. Балки Қуръони Каримдан, худонинг сузидур.

У з о қ б о й — Ҳай, ҳай, ҳай, тақсир, китоб сузини сафсата демангки, қабоҳат буладур-о! Узингиз мулло булуб туруб билмайсизмики, китоб сузидан шак келтурган киши кофир буладур.

М у а л л и м — Баъзи нодон муллалар ёзган китобларда муболиғалик ва сафсата сузлар куб буладуки, уни сизлар билмайсизлар... Мана! Китоб сузига шунча ихлос ва эътиқодингиз бор экан. Ман сизга Қуръони Каримдан гапураётибман. Нима учун гапимга ишонмагандек булуб турубсиз?

У з о қ б о й — Тақсир, тўғриси дессам, шу сузларингизнинг ҳақлигида шубҳам бор. Агар шу сузларингиз китоб сузи булса эди, аллақачон катта уламолардан неча мартаба эшитар эдук. Бизлар доим уламолар билан ҳамсуҳбат булуб турамыз, лекин ҳалигача ҳеч бирларидан мундай сузларни эшитганимиз йуқ. Ёки сизлар биладурган масалаларни алар билмайларми?

М у а л л и м — Йуқ. Ман биладурган масалаларни алар ҳам биларлар. Аммо аларнинг бир ямон одатлари борки, авом мажлисида утурганда, авомларга ёқмайдурган мундай кераклик масъалаларни суйламайлар. Қадимги замонда авом халқи уламога тобе экан, лекин, афсуски, бу замонда уламомиз авомларга тобе ва хушомадгуй булуб қолганлар. Шу сабабдан халқ орасида жувонбозлик, шаробхурлик ва куб хотун олуб, аларга жабру зулм қилишдек шарият ман қилган ишлар кундан-кун купайиб кетаётибдур.

У з о қ б о й (*бир оз аччиғланиб*) — Тақсир, уламо ҳақида мундай адабдан ташқари гаплар айтманг, қабоҳат буладур... Тақсир, сузни қисқа қилинг. Бу сузлардан муродингиз нима? Яъни 2-хотун олма, дейсизми?

М у а л л и м (*жиддият ила*) — Сизни 2-хотун олмоқдан ман қилишга, ҳаққим йуқ. Агар хотунларин-

гиз орасида мадора қилалмасликдан қурқмасангиз, шариат юзасидан 4 тагача хотун олмоқингиз жоиз.

У з о қ б о й — Ҳа, баракалла, ана гап тамом булди. Тақсир, ман адолат-падолатни билмайман. Шунча уламоларимиз, улуғларимиз 4—5 та хотун олаётубдурлар, ман ҳам кучум етса, ушанча хотун оламан. Агар хотунларимнинг ҳар қайсиси гапимга кирмай, мани хафа қилса, ухшатиб ҳуб ураман. Булмаса, мани оёқ ости қиладур. *(Қулини юзига суртуб.)* Омин, облоҳу акбар. *(Оллоҳ акбар.)*

М у а л л и м — Бой амак, сиз қуб қизиб кетаётибсиз, секинроқ гапурунг. Хотунларни ноҳақ сукмоқга ҳеч кимнинг ҳаққи йуқ, хотунлар ҳам бизлардек одам бола-си, бизлардек ҳуқуқлик инсон. Алар тилсиз ҳайвон эмаски, бизлар хоҳлаганимизча ишлатсак. Ҳолбуки, шариат юзасидан ҳайвонларга ҳам жабр ва зулм қилмоқ дуруст эмас. Пайгамбаримиз алайҳиссалом сабоҳаларга айтибдурларки, «Сизлардан энг яхшиларингиз уз хотунларига яхши муомала қиладурганлари».

У з о қ б о й *(оёққа туруб)* — Ман бир таҳорат ушатиб келай. *(Нос чекиб, чиқиб кетар.)*

М у а л л и м *(Узоқбойга)* — Бу туғрида айб авомда эмас, айб уламомизда. Уламо ҳар қандай ишни қилса, халқ ҳам ушал ишни яхши-ёмонлигини уйламасдан қила берадур. Сув бошдан лой булуб келган. Шунинг учун: «Фасод ул-олим фасод ул-олам», демишлар. Уф!.. Э, худо, узинг уламоларимизга инсоф ва басират бер!..

(У з о қ б о й қулларини белбоғига арта-арта кирар.)

М у а л л и м *(оёққа туруб)* — Хайр, манга рухсат бер! Кетаман.

У з о қ б о й *(белбоғини боғлаб)* — Хайр, шундайми? Ҳали кетасизми? Яна бир марта чой ичар эдук!

М у а л л и м *(эшик тарафига юруб)* — Йуқ, раҳмат! Чойни қуб ичдук. Хайр, фиамонлоҳ. *(Чиқар.)*

У з о қ б о й — Ундай эса хайр, худога тобшурдук. *(Халққа қараб.)* Уф! Бу мулланинг ё бирор яширин касали бор ёки узининг 2-хотун олмоққа пули йуқ-дия!

(Шул чоғда эшон бобо кирар.)

Э ш о н б о б о — Ҳо, болам, димоғингиз куйган. Меҳмонингиз қани?

У з о қ б о й — Меҳмон кетди. Бу ёққа утунг, хафалигимнинг сабабини айтаман. Гап қуб.

Э ш о н б о б о — Йуқ, болам, кетаман. Ҳавлиға

бир киши келмоқчи эди. Шомни укуб келаман. Сунгра маслаҳатимизни тамом қиламиз. Хайр, қани, гапнинг таги нима? Тез-тез гапурунг!

У з о қ б о й — Э, шу боғи мулло: «Бирдан ортуқ оладурган киши хотунларига олат қилсун, булмаса 2-хотун олиши аз рўйи шариат дуруст эмас», деб димогимни куйдурди.

Э ш о н б о б о (*аччигланиб, баланд товуш ила*) — Э, номаъқул қилубдур у бир ути олунмаган уқимча муллаи нодон! Булар шариатни қачон биларлар. Шариатни катта саллалик уламолар биларлар-дия. (*Соқолини курсатуб.*) Бизлар қарийб 70 га кириб ҳалигача ҳеч бир уламодан мундай адолат-мадолат деган сузларни эшитганимиз йуқ. 7 ешардан 70 ешаргача ҳамма одамлар биларларки, аз рўйи шариат 4 та ва 5 тагача хотун олмоқ дуруст... Оҳ! Ушал вақтда ман йуқ эканман-дия, уқимча муллони хуб ухшатиб бесобруй қилар эдим-куя. Оббоҳ! Толони баланд экан. Булмаса умрида эшитмаган сузларини мандан эшитар эди... Астағфирилла алаилаъзим.

У з о қ б о й — Ҳа, сиз булганда, иковлашуб уни хуб бемаза қилуб қуяр эдик-ку. Хайфки, ман ёлгузлик қилдим-дия.

Э ш о н б о б о — Астағфирулла альъазим. Охир сиз айтмадингизмики, «То сан одамларга насиҳат бергунча, шариатдан гапургунча, аввал мувофиқи суннат узингни буртингни ол, соқолингни қирқмасдан куйки, кукрагинга тушсун!»

У з о қ б о й — Гавгомиз қарийб «хайф санга» оид булган эдики, узи ҳам гапнинг тагини онглаб, «фирт» қилуб қочиб кетди.

Э ш о н б о б о — Хайр, утган утди, энди утганга саловот. Сиз бу вайдан асло хафа булманг! (*Чиқар.*)

У з о қ б о й — Йук, хафа булмайман. Хайр! (*Кетидан чиқар.*)

П а р д а т у ш а р

ИККИНЧИ ПАРДА

Тансуқойнинг уйи. Уй жиҳозлари урта ҳолда. Девор миҳларига ойна, аёл, эркак ва болага махсус ҳар хил кийимлар осилган. Т а н с у қ о й бир четда утириб, деворга суяниб, ушбу байтларни уқуя-уқуя дўшпи тикканда, парда кўтарилур.

Т а н с у қ о й —

Умрим охир булғонда на қилгойман, худоё!

Жон халқумға келганда на қилгойман, худоё!

Жоним жудо булғонда, таним мунда қолганда —

Тахта узра олғонда на қилгайман, худоё!

Қулхужа Аҳмадсан, бандаи нафс илгида

шарманда —

Маҳшар куни булғонда на қилгойман, худоё!

(Осмонга қараб.) Уф, худо! Тавба қилдим, бад қилдим, хато қилдим, хато қилдим! Узинг кечургил гуноҳимни! Сандан бошқа пушту паноҳим йуқ! *(Шул чоғда саҳна орқасидан тақир-туқур товуши эшитилур.)* Ана, отаси келдилар! *(Оёққа туруб, ойнага қараб тез-тез узини ухшата бошлар.)*

У з о қ б о й *(саҳна орқасидан баланд товуш ила)* — Ишши! Иш, дейман! Иш, эй, ҳаром ууул! *(Қичқирар.)* Баҳоиддинқул! Келиб эшакни боғла.

Т а н с у қ о й — Хуш, хуш, мана чиқдим! *(Югуриб чиқар. Озгина фурсатдан сунгра Уз о қ б о й, қулида халачўп, кирар. Унинг кетидан хотуни хуржунни базур қутариб кириб, бир четга қуяр.)* Уффф, хуржин, оғир экан, нима олиб келдингиз, отаси?

У з о қ б о й *(халачубни узатиб)* — Ма!... Бу оқшом 3—4 та меҳмон келадур. Шунга майда-чуйда нарсаларни купроқ кетурдим, тахминан шунга 3 та-воқ (табақ) ош-палов пишурсанг буладур.

Т а н с у қ о й — Бошқа хил ош керак эмасми?

У з о қ б о й — Йуқ, паловнинг узи кифоя. Меҳмонлар унча такаллуфларга арзий турган улуг кишилар эмас. *(Уст тунини сугуриб бериб).* Ма!... Дуппимни бер!

(Тансуқой тунни олуб, миҳга осиб, дуппини олуб кияр.)

У з о қ б о й — Дамланган чойинг борми? Жуда сувсаб келдим. *(Утириб.)* Уффф, букун ҳаво жуда ис-сиғ булди-э, куйдум. *(Этаги билан узини елпир.)*

Т а н с у қ о й — Ҳа, бор, отаси. Узум ичаман деб бир чойнамк чой дамлаб қуйган эдим. Хайр, энди бир-га ичишамиз. *(Кста туриб қуяр.)*

У з о қ б о й *(чойни сузар)* — Сизларга бир-икки хил галати чит кетурдим, хуржундан ол!

Т а н с у қ о й *(шодланиб, қоғозга уралган читларни очиб курар)* — Бай-бай, қандай яхши, қандай ях-

ши читлар олиб келибсиз! Муниси жуда галати экан, узимга куйлак қиламан. *(Бошқа бирини олиб.)* Мунисини Баҳриддинқулжонга куйлак-иштон тикиб берман ёки сизга тикиб берайми, отаси?

У з о қ б о й — Йуқ, манга керак эмас. Баҳриддинқулинга тикиб бер. Манга шу эски-пускилари була берадур. *(Бир пиёла чой узатар.)* Ма! Чой ичасанми?

Т а н с у қ о й — Ҳайр, беринг! *(Олиб ичар.)*

У з о қ б о й *(кийимларини курсатиб)* — Ҳамма кийимларим кир булиб қолибдур. Буқчада тоза кийимларим булса олиб бер!

Т а н с у қ о й — Йуқ, тозаси йуқ. Кийимларингизнинг ҳаммаси кир, отаси. Бугун 2 танур нон пишириб, чарчаб, кир юва олмадим, эрта булса якшанба, кир ювмоқ дуруст эмас. Ҳайр, энди душанба куни кийимларингизни ювуб бераман-дия. *(Пиёлани берар.)*

У з о қ б о й — Э, шунақа ирим-жиримингни куйсанг-чи. Эрта куйлак-иштонларимни ювиб бер. Ҳар қанча уволи булса, мани буйнумда.

Т а н с у қ о й — Йуқ, отаси-я. Якшанба кунда кир ювмоқни асло хосияти йуқ, дерлар. Эру хотуннинг орасида совуқлик тушар экан. Ҳайр, ҳеч воқеа йуқ, яна бир кун сабр қилинг, отаси. *(Урнига утуруб, дупписини тика берар.)*

У з о қ б о й *(истеҳзо ила)* — Оббоҳ! Зур иш булур экан, ирим-жиримингиз курсун! *(Халққа қараб.)* Якшанба кунда кир ювманг деб худо ва расулдан буйруқ келганми денг-а! *(Чой ичар.)*

Т а н с у қ о й — Ундай деб шак кетурманг, отаси. Бу гаплар китобда бор экан. Қайси кун биби халифам уқуб бериб эдилар.

У з о қ б о й — Ҳали шундайми, хайр. Шу вақтгача ман бу иримларни аёлларнинг чархи дукидан чиққан, деб юрган эдим.

Т а н с у қ о й — Ҳа, шундай отаси. Бизларнинг расм ва иримларимизнинг ҳаммаси китобдан чиқгон-о! Асло шак кетурмангки, қабоҳат буладур. *(Дуппини кетуруб.)* Бу дуппини сиз учун тикаёбман. Қани, бошингизга қўюнг, тузукми?

У з о қ б о й — Ҳайр, қани, бисмилла... *(Бошига кияр.)*

Т а н с у қ о й — Ҳай, ҳай жуда лойиқ, бинойи буллубдур. Шундай ярашдики, амирдек булдингиз.

У з о қ б о й (*табассум қилиб*) — Сани кўзунга шундай кўрунамандия. Агар мани бозорга чиқариб сотаман, десанг, ҳеч ким 3 пулга олмайду. (*Дуппини бошидан олиб берар.*)

Т а н с у қ о й — Одамлар сизни 3 пулга олмасалар ҳам майли. Ман сизни минг тиллога ҳам сотмайман. (*Жойига келуб.*) Ман сизни яхши кўраман, кўзимга тура ва амирдан ҳам яхшироқ кўринасиздия, отаси! (*Яна дуппи тикар.*)

(*Шул чоғда биров саҳна орқасидан чақирар: «Узоқбой! Ҳо, Узоқбой!»*)

У з о қ б о й — Хуш, хуш! (*Оёққа туруб, хотунига.*) Баҳоиддинқул мактабдан келса, буюр, эшакнинг охурига ут солуб, тагини тушурсун! Қолган чойни қайтуб келуб ичаман. (*Чиқар.*)

(*1—2 дақиқадан сўнгра Баҳоиддинқул келиб, салом бериб, онасининг кўлидан упар. Онаси анинг манглайдан упар.*)

Т а н с у қ о й — Ҳа, уғлум, озод бўлиб келдингми?

Б а ҳ о и д д и н қ у л — Ҳа... Она! Манга «жаз»лик кулча пиширдингизми? Жуда оч қолдим (*Китоблари билан салла-жомасини миҳга осар.*)

Т а н с у қ о й — Ҳа. Хаёллама, олиб е, қорнингни нондан тўйгазма, уғлум! Ош вақти булган.

Б а ҳ о и д д и н қ у л — Хайр, булмаса, бир кулчанинг ярмини еярман. (*Нон олар.*)

Т а н с у қ о й — Ма, бу қандолатни ҳам олиб е! Туно кун отанг тўйдан кетурган эдилар. Томогимдан утмай, санга сақлаб қўйган эдим. (*Киссасидан чиқариб берар.*)

Б а ҳ о у д д и н қ у л (*олиб, шодланиб*) — Вой, онажон, илоҳи мингга кириг-э. Қуруқ нонни кўнглум тортмай турган эди. (*Чиқиб кетмоқчи булар.*)

Т а н с у қ о й — Баҳоиддинқулжон!

Б а ҳ о и д д и н қ у л (*бурилиб қараб*) — Лаббек!

Т а н с у қ о й — Эшакка наҳорий бериб, тагини шупуриб сўнгра кучага чиқ, уғлум! Отанг айтиб кетдилар.

Б а ҳ о и д д и н қ у л — Ҳалиям шундай қиламан. Отам ташқарида узумга ҳам айтиб эдилар. (*Яқинроқ келиб.*) Она, отам «Эрта аввалги эски мактабинга боравер», дедилар. Нимага бундай дерлар-о? Бу домлам жуда яхши-ку!

Т а н с у қ о й (*ҳайрон булуб*) — Э-э, отангни жин

урибдирми? Нимага бундай дер эканлар. Бор, ишингга кета бер, ман узум отангга гапураман.

Баҳоиддинқул — Отам мани улдираман десалар ҳамки, энди эски мактабга бормайман. Онинг домласи ёмон, фаллоқи бор. *(Чиқар.)*

Тансуқой *(уз-узига)* — Тавба. Баҳоиддинқулнинг отаси ажаб ғалати одам-дия. Узлари биларларки, Баҳоиддинқул неча йиллардан бери эски мактабларда уқуб ҳеч нима булмади, лоақал намозни ҳам урганмади. Энди худога шукур, бу янги мактабга борганидан бери намозлигини ҳам билаётибдур. Уқиш-ёзишни ҳам урганаёбдур. Мана, хийла адаблик ҳам булубдур.

(Узоқбой кириб утуруб, яна чой ичар.)

Тансуқой — Отаси! Нимага Баҳоиддинқулга аввалги мактабингга бор, дебсиз?

Узоқбой — Ҳа, бу домласи манга мақбул булмади, эски мактабига бора берсин.

Тансуқой — Нимага маъқул булмади, охир? Бу янги домласи жуда яхшигина уқутуб турган эди-ку. *(Эрига қараб секингина.)* Отаси! Ёки бу домла ҳам жувонбоз эканми? Баҳоиддинқулга хушомад-пушомад қилибдурми?

Узоқбой — Йуқ-э-э, ундай эмас. Бу домласи — жадид. Жадидлар жувонбозликни ёмон кўрарлар.

Тансуқой — Ундай булса, ҳар нима учун бу домла манга маъқул булмади, дейсиз?

Узоқбой *(бир оз аччиғланиб)* — Оббоҳ! Мунча гапни чузар экансан. Жадидларни эътиқоди соф булмайдур. Сан билмайсан, шу домла туно кун келиб, хотунлар олмоқ туғрисида ман билан қанча масала талошлик қилиб кетди. *(Хотуни ҳайрон булуб қарар.)* Буларнинг эътиқодига қараганда, бирдан ортуқ хотун олмоқ жуда қийин экан... Адолатми, мадоратми, аллаким нима гуру шурлар лозим эмиш.

Тансуқбой *(халққа қараб)* — Ҳа... букунлар бирор ҳодиса булганга ухшайдур. Эримнинг йусуни бежо! *(Эрига.)* Бу гапини бошқа бирор маъноси бордур. Сиз онгламагандурсиз?

Узоқбой *(аччиғланган товуш ила)* — Онгладимми, онгламадимми, қуй, гапни чузиб юборма! *(Юзини қайтаруб.)* Манки, ноқис ул-ақл, хотунлар билан гаплашуб утурсам, энди ман аҳмоқ булмай, ким аҳмоқ булсун! *(Халққа.)* Шул сабабдан «Хотунлар суҳбатида купроқ утурган киши аҳмоқ буладур», дерлар-дия.

Тансуқой *(оҳ тортиб)* — Хайр, хайр, ман

билмайман, отаси... Узингиз билан ишингизни қила беринг. Сизнинг хурсандликингиз ҳар нимада булса, ман ҳам ушанга хурсанд. *(Бир оз сукут.)* Ҳа, айтгандек, боёғи чақирган киши ким экан? Нима дер экан?

У з о қ б о й — Насимбой журамиз экан. Туйига хабар қилиб кетди.

Т а н с у қ о й — Нима, туйи экан?

У з о қ б о й — Никоқ туйи. 3-хотун олур эмиш. Ма! Чой ичасанми?

Т а н с у қ о й — Йуқ, булдум, ичмайман... Вой юзи қурсин-эээ! У қандақа одам экан!

У з о қ б о й — Унинг қандақа одамлигига нима ишинг бор? Кучи етар экан, хотун олмасунми?

Т а н с у қ о й — Ишим йуққу-я, айтаман-дия. *(Тикилиб қараб.)* Отаси! Букун нимага хаёлингиз паршон? Думоғингиз куйган. Ёки бозорда бирор киши билан урушиб келдингизми? Қани, гапуринг...

У з о қ б о й — Йуқ. Ҳеч ким билан урушганим йуқ... Сани ҳолу аҳволингга қараб баъзи вақт бирдан хаёлим қочадур. *(Хотуни дуппи тикмай, қараб турур.)* Ҳали кир юваёбсан, ҳали нон пишураёбсан. Яна алланималар қилаёбсан, хулосаки, ёлгуз бошингга минг иш тушган. Бир нафас роҳат юзини кура олмайсан. Бу ҳол билан кета берсанг, оз вақтда ишдан чиқиб қоласан-дия. Ана, мани, хаёлим шу важдан қочган. Билдингми? *(Қулини чойникка тикиб, шамасини олуб, чайнаб ютар.)*

Т а н с у қ о й — Рост дейсиз. Нима қилай, отаси? Бошимга тушган ишни қилабераман-дия. *(Дуппи тикиб.)* Мани қайнонам булмаса ёки овсуним булмасакки, манга ёрдами тегса... Оҳ! Кошки Сожида қизим улмаган булса эди, ҳали ёнимда дастёр булиб қолур эди. Ман ҳам мунча азобда қолмас эдим. Хайр, толеим-дия! Бу жиҳатдан пешонамда ҳеч нарса ёзилмаган экан.

У з о қ б о й — «Иссиқ тан дардсиз булмас», дерлар. Узинг хуб биласанки, одамнинг бир кун касал булмоғи бор. Ман уйлайман: худо курсатмасун, агар сан мабодо 1—2 кун нотоб булуб қолсанг, уйнинг ҳоли нима булур?

Т а н с у қ о й — Бу важдан ғам еманг, отаси! Ундай булганда, худога шукур, мани онам бор. Келиб, уйга қарашуб турарлар-дия.

У з о қ б о й — Э, қуй, қуй онангни! Оғзингга

олма! У бечора 70 га кириб, кампир булиб қолган, у қайси ишнинг улдасидан чиқаду? Илгари 1—2 марта ба шундай мавридларда келиб, фақат санга оз-моз қарашган эди. Аммо уй ишларининг ҳеч бирини қилмаган эди. Узи асога суяниб, қалтираб базур юрадир-у, нон пиширолмаса, кир юволмаса. Бирор камбагал бева хотинни хизмат учун сақлай, десам, ул ҳам туғри келмайдур. Чунки бир ёқдан онинг номаҳрамлиги бор. 2-ёқдан бегона хотунга унча ишониб ҳам булмайдур. Ана, ман шу ҳолларни уйлаб, нима қилишимни билмай, ҳайрон булуб турибман... Ма, чойник ва пиелани олиб, токчага қуй.

Т а н с у қ о й (*олиб қуйган вақтда*) — Хайр, отаси, то жоним бор— ҳар қанча хизмат булса, узумдан қолмайдур. Қачонки қари булиб, ишдан чиқиб қолсам, сунгра бир ҳисобини топасиз-дия. Бу туғрида беҳуда хаёл қилиб хафа булманг.

У з о қ б о й (*қопчугидан туморга ухшаш бир қоғозни чиқариб*) — Ма! Куз туморини эшон бобо бердилар. 7 қабат жилт қилиб Баҳоиддинқулнинг дупписига тикиб қуй! (*Тансуқой шодланиб, олиб пешона бандининг учига боғлаб қуяр.*) Кел, маҳсиларимни торт! (*Тансуқой маҳсиларни сутуриб, бир четга куюб, урнига утурар, яна дуппи ила енгил булуб турар.*)

У з о қ б о й (*оёққа туруб, белидаги узун футасини оша-оша*) — Ой, манга қара! Ман кунглимда бир ишни маъқул кўрдим. Қани, сан шунга нима дейсан?

Т а н с у қ о й — Нима иш экан? Айтинг!

У з о қ б о й — Санга хизмат қилмоқ учун бирор бева-мева олсам, қандай буладур. Сан шу ишга нима маслаҳат берасан? (*Утурар.*)

Т а н с у қ о й (*қути учиб, қулидаги дупписи ерга тушар*) — Ҳали гап шулми? Вой, ман улайин!

У з о қ б о й (*уялиб, табассум ила*) — Қурқма, қурқма! Ман уни чурилик учун оламан, деяпман-ку! Манга узи керак эмас, хизмати керак.

Т а н с у қ о й — Йуқ-о, манга чури ва хизматкор керак эмас. Ман узим ҳам чурингиз, ҳам хотунингиз. Вой, юзум қаро, энди кундошдор буламанми? (*Оҳ, тортиб.*) Ҳа, энди нима ёмонлик кўрдингизки, хотун оламан, дейсиз? (*Дупписини олиб, бир латтага ураб қуяр.*)

У з о қ б о й — Ман сандан ҳеч ёмонлик кўрганим йуқ. Сан яхши, яхши кўрганимни узинг ҳам биласан-

ку. Бу тугрида мани ҳақимда гумони бад қилма. Уни олганимдан сунгра сан ойим булуб, 7 қабат курпача устига угуриб, қулингни совуқ сувга ҳам урмайсан, ҳар қанча хизмат булса, ўзи қила берадур. Тузукми?

Т а н с у қ о й (*баландроқ товуш ила*) — Йук, йук-о, ман кундошдан безор-о-о. Вой, илоҳи кундошнинг юзи курсин... Агар сиз мани чинаки яхши курсангиз, мундай гапларни асло оғзингизга олманг. Мен сиздан бир нафас айрилсам, уламан. Биласизми?

У з о қ б о й — Биламан, биламан, ман ҳам сендек... Ҳозир билдимки, сан мани ҳақимда бошқа хил гумон қилдинг. Бу гумонинг хато. Сан уйлайсанки, ман хотун олгандан сунгра санга унча қарашмасам ёки сани бутун унутиб, сўфи қилиб қўйсам, йук. Бу вайдан хотиржам бул. Ман ундай инсофсиз одам эмасман. Ман хотунни сан учун оламан, деяпман-ку. Биласанми? Агар сан рухсат берсанг, ойда-йилда онинг уйига ҳам 1—2 мартаба кириб чиқаман. Булмас — йук.

Т а н с у қ о й — Отаси! Бу хом ваъдалар билан мани алдай олмайсиз, ман сизни ҳамма сўзингизга ишонаман, аммо кундош вайҳидан сизга ишонмайман, ҳа!!! Мани сиздан умидим шул эдими? Манда нима айб кўрдингизки, хотун оламан, дейсиз?

У з о қ б о й — Қуй, қуй, гапурма, энди тамом булди. Билдимки, бу тугрида хотунга ҳеч бир гапни маъқул қилдириб булмас экан. Уф-ф-ф!

(*Халққа қараб.*) Биз хуб одам билан маслаҳат қилишар эканмиз. (*Нос чскиб, бошини солиб, уйлаб тупар.*)

Т а н с у қ о й — Ман баъзи кишиларнинг хотунларидек уй ичида исрофкорлик, хиёнаткорлик қилмасам. Сизни бир нарсангизни уйингиздан беижозат бировга бермасам. Ёки ман баъзи хотунлардек қулимдан иш келмайдурган ҳунарсиз булмасам. Ёки том ва девордан, эшикнинг тирқишидан номахрам кишиларга қарайдурган бузук хотунлардан булмасам. Ёки ман баъзи кучагарда хотунлардек туй ва аза ва зиёфат ва ҳаммомни баҳона қилиб бемавруд кучага чиқадиған булмасамки, мандан кунглингиз қолиб, устумга хотун олсангиз. Ман дунёда кўз очуб фақат сизни кўрганман. 15 йилдан бери қанча умидлар билан этагингизни ушлаб юрибман. Ҳалигача ҳеч бир вайдан мани

хафа қилганингиз йуқ эди, энди хафа қиласизми? Энди бсвафолик қиласизми? *(Йиглар.)*

У з о қ б о й *(носини туфлаб)* — Э, куй, йиглама! Азбарои худо, йиглама! Сани йиглаганингни курмоққа тоқатим йуқ.

Т а н с у қ о й — Тоқатингиз булмаса, хотун олманг. Агар мани ҳолимга раҳмингиз келса, агар мандан заррача умидингиз булса, зинҳор бу ишни қила курманг... Келиб, мандан маслаҳат сурайсиз-а! Дунёда қайси хотун ўзининг устига келадурган кундош учун маслаҳат берубдур?! Ўзингиз билмайсизми? Хотуннинг рашки жидо баланд буладур. Хоҳ хотунни улдиринг, хоҳ устунга хотун оламан, денг, иккави баббаробар. *(Йиглар.)*

У з о қ б о й *(оёққа туруб, этагини қоқар; халққа қараб)* — Муни ҳолига қарасам, раҳмим келадур. Шайтон айтадурки, икки кунлик дунё ганимат, хотун ол! Аммо раҳмон айтадурки, хотун олма! *(Уйлар.)* Кел-э, нафс! Сани ҳам йулунга боруб, думоғингни чоқ қилай! Бу дунёда армонинг қолмасун! *(Хотинига жиддият ила.)* Э, манга қара! Бехуда йиглама! Йигламоқдан ҳеч мурод ҳосил булмайдур. Ман сандан бир гап сурайман, шунга тўғри жавоб бер. Сан мусулмонми?

Т а н с у қ о й *(кузларини артуб, қараб)* — Алҳамдулилло, мусулмонман.

У з о қ б о й — Ҳа, баракалла! Алҳамдулилло, ҳаммамиз мусулмон. Ўзунг биласанки, ҳар бир мусулмон кишига 4 тагача хотун олмоқ дуруст. Ман букун 2-хотунни олмоқни қасд қилибман. Санки, мусулмон булсанг, букун тақдирингга тан бериб, ризо бул-дия. *(Эшик тарафига юрар.)*

Т а н с у қ о й *(оёққа туриб)* — Мани азиз бошимга раҳм қилинг, отаси! Сиз хотун олсангиз, ман уламан. *(Йиглар.)*

У з о қ б о й — Қуй, бехуда йиглама! Нафъи йуқ. *(Чиқар.)*

Т а н с у қ о й *(эрининг кетидан 1—2 қадам юриб, халққа қараб йиглаган товуш ила)* — Э, худо, эримга узинг инсоф бер! Ёки кундошнинг юзини курсатгунча тезроқ жонимни ол! Эй худо, ҳозир жонимни ол! Энди улганим яхши! Э, вой-й-й!

П а р д а т у ш а р

УЧИНЧИ ПАРДА

Гансуқой билан Суяройнинг уйлари. Қўш уй орасида девор. рнинг унг ёқлагиси Тансуқойники булиб, жиҳозлари аввалгича. . тарафдаги уй Суяройники булуб, жиҳозлари куп ҳам деворлари ,зоний, болинпуш каби нарсалар билан зийнатланган. Тансуқой уз уйини супуриб турган, Суярой уз ҳолидан узига шикоят қилиб турган ҳолда парда кутарилур.

Суярой (*деворга суяниб, бир нарсани тика-тика ва маъсиятлик ҳолатда уз-узига*) — Оҳ! Маним бу зоҳирий ялоқ-юлуқ зийнатларимни курган кишилар айтадурганларки, «Суярой хуп бахтлик-дия. Дунёнинг молу матоидан, зебу зийнатидан ҳеч камчилиги йўқ. Эри ҳам яхши кўруб, Суяройнинг тортган хатидан чиқмайдур. Егани олдида, емагани кетида, ҳар вадан вақти хуш, думоғи чоғ», деб. Оҳ! Мундай уйлайдурган кишилар кошки мани кунглумдаги қайғу ва ҳасратлардан мингдан бирини билсалар эди. Ул вақтда мунча хато гумон қилмоққа ҳожат қолмас эди... Киши дунё моли билан ёки яхши кўрган билан асло бахтлик булмайдур. Бахтлик булуб, роҳат билан яшамоқ учун икки тарафнинг муҳаббати керак... Муҳаббатсиз эру хотунликдан, муҳаббатсиз тирикчиликдан минг мартаба улум яхши. Оҳ! Ман бу ерга уз хоҳишим билан келган эмасман. Мани отам, инсофсиз отам уз ихтиёри билан Узоқбойга берди. Келганимга 6 ой булубдур, ҳалигача бир соат нари турсин, бир дақиқа шодлик юзини курганим йўқ. Чунки Узоқбойнинг қилиғи, ахлоқи, ҳаракатлари манга маъқул эмас. Тугриси, мунинг юлдузи манга мувофиқ тушмаган. Маним кунглумда онинг заррача муҳаббати йўқ. (*Йиғлаган товуш ила.*) Шул сабабдан маним еганим заҳар, кийганим кафан. Энди нима қилай, қаёққа борай, қочмоқ мумкин булмаса, қочган билан қутулолмасам. Ҳар бир соат кузумга бир ойдек узоқ кўринадур. Энди бу эру хотунлик умрлик савдо булса. Бир ойлик ёки бир йиллик иш булсаки, тишимни тишимга қўюб чидаб турсам, сабр қилсам. Э, худо, узинг тузум бер. Ёки эримнинг муҳаббатини кунглумга сол — ё тезроқ жонимни олки, энди мундан ортуқ қайғурмоққа ҳолим йўқ. (*Ташқарига чиқар.*)

Тансуқой (*супуриб булиб, супургини бир ёққа отар*) — Уф-ф! Нафасим бугзимда тикилди, вой, бо-

шим айланиб кетди-э, *(Кукрагини ушлаб, узун йуталур.)* Э, худо! Тезроқ мушқулимни осон қил. Энди жонимдан тўйдим. Бир тарафдан, отасининг жабру зулми, иккинчи тарафдан, кундошдорликнинг азоби мани оёқдан йиқитди. Энди сил булубман *(Яна йуталур.)* Эй худо! Даргоҳингга қандай ношукрлигим утган эканки, мани мундай балоларга гирифтор қилдинг. Оҳ, ман қандай бахти қаро эканман, кошки онадан тугилмаган булса эдим. Букун қандай қаро кунларни кўрмаган булур эдим. Уйқумда роҳат булмаса, утириш-туришимда роҳат булмаса. Балки ҳайвонларда тинчлик, роҳат бордир. Ҳайвонларда ҳам уз ҳолига яраша бахт ва саодат бордур, аммо манга йўқ. Уйдаги ишлар мани бўйнимга тушкан. Кундошим булса, келганидан бери қулини совуқ сувга ҳам ургани йўқ. Мунинг устига, ман билан отасининг орамизда чақимчилик қилиб, совуқлик туширгани мани бутун куйдурди. Кеча-кундуз йўқ гапларни, булмаган ишларни айта-айта, охир отасининг кунглини мандан қолдирди. Қанча туҳматларни бўйнимга тақиб, мани отасининг кўзига ёмон қилиб курсатди. Мани шу суюклик дўстимдан, умрлик рафиқимдан ажратди. Хайр, илоҳи узи ҳам мандек булсун, узи ҳам мандек яхши кўрадурган ёридан айрилиб, сил булуб улсун. То ҳалқумимда ҳул бор, шундай қаргайман. *(Яна йуталур. Шул чоғда сахна орқасидан оёқ товуши эшитилар.)*

Т а н с у қ о й *(шошиб)* — Э, отаси келиб қолди-ми? *(Офтобга ҳам сояга қараб.)* Ҳа, мана соя бу ерга тушубдур. Ош вақти булган экан. Тезроқ сабзини тўраб олай.

(Халтадан сабзи олиб, пичоқ ила пустини олиб турган вақтда Узоқбой йуталиб кирар. Тансуқой оёққа туруб, салом бериб, яна утуруб, уз ишига машғул булар.)

У з о қ б о й *(илтифот қилмай, қовоқ солиб)* — Ҳа, энди сабзи тўграяпсанми? Ошинг қачон булур?

Т а н с у қ о й — Шомдан кейин тайёр булар. *(Йуталур.)*

У з о қ б о й — Уҳ-ху-у-у, кеч булар экан-ку. Тез бул, тез бул. Барвақтроқ тараддуд қилсанг булмас эди-ми?

Т а н с у қ о й — Нима қилай, отаси, тобим йўқ. Ёлғуз узим қайси бир ишни бажарай. *(Кундоши та-*

рафга ишора қилиб.) Унга ҳам айтинг, энди ишлай берсун-дия. Қачонгача қимирламай, дам етадур. Эрининг ҳузурини қурадурган киши хизматини ҳам қилсундия! Ман умримда мундай хушқамас хотунни асло курганим йуқ.

У з о қ б о й (*аччиғланган товуш ила*) — Хайр, хайр, кўп вақиллама! Айтаман, у ҳам минбаъд уй хизматини кам-кам қилаберадур... Оббоҳ!!! Қилган хизматларингни дарров миннат қилдинг-дия. Энди қилган-қилмаганинг баробар булди, тамом.

Т а н с у қ о й (*баландроқ товуш ила*) — Ҳа, миннат қилсам ҳам тузук-дия. (*Эрига қараб.*) Манга қаранг! Муни олмасдан илгари нима ваъдалар қилган эдингиз? Эсингизда борми? Инсоф қилинг, отаси! Мандан қурқмасангиз ҳамки, худодан қурқинг. (*Йуталур.*)

У з о қ б о й — Секин-секин гапур, ташқарида меҳмон бор. Ҳамсоялар нима дерлар. Мани дуст ва душманлар орасида шарманда қилдинг-ку. Салламни ерга урдинг-ку.

Т а н с у қ о й — Энди секин гапуrolмайман. Бутун жонимга тегди. Нима қилай? Жоним куйганидан бсихтиёр шовқунлаб гапура бераман-дия! Сиз ҳеч кимни риояи хотир қилмасангиз ҳамки, уғлунгиз Баҳриддинқулнинг хотири учун манга мадора қилиб турмоқингиз керак эди. Сизни мунча жавр ва зулмингизга ман чидаб турибман. Мандан бошқа хотун булса эди, аллақачон чиқиб кетар эди. Биласизми? 15 йилнинг ичида мани бир мартаба «черти» қилганингиз йуқ эди. Энди бу Суярингизнинг гапига кириб, мани азиз бошимга мушт қуядурғон булдингиз-а! Вой, шүрим қурсун!

У з о қ б о й — Бас, бас, булди. Энди кўп шовқунлама... Нима қилай охир? Муддаонгни айт. Уни қуйуб, яна сан минан булайми? У бечора ҳам қанча умид билан этагимни ушлабдур. Энди унга қарашмасам, жавр буладур. У ҳали еш. Сан булсанг, бир мартаба бахт ва саодат куруб, уз даврингни сурдинг. Қуй энди, у бечора ҳам даврини сурсин. Кунглида армони қолмасун.

Т а н с у қ о й — Сиз сўзумни эгри фаҳмладингиз. Унинг баҳридан кечинг, демайман. У билан мағрур булуб, мани унутманг, дерман... Уни ҳар гапига ишониб, мани мунча азоб берманг, дерман. Манга ҳеч

нарсангиз керак эмас, Манга фақат очиқ юзунгиз билан сучук сузингиз керак. Раҳм ва шафқатингиз билан лутфу мадорангиз керак. Ана, сиздан талабим шул. Билдингизми? *(Йуталур.)*

У з о қ б о й — Бу сўзларинг тузук, маъқул. Агар сан маним гапимдан чиқмасанг, ман ҳам бу айтганларингни қиламан.

Т а н с у қ о й — Гапингиз нима, айтинг. Агар маъқулдек булса, жоним билан минг мартаба қабул қиламан.

У з о қ б о й — Санга айтадурган гапим, насиҳатим шулки, кундошингни хафа қилма. У билан ҳар кун урушма, мураса қил! Эшитаманки, сан уни хешу таборинг қошида пичинг отиб, киноялик сўзлар айтиб ултурар экансан. «Туринг, уни қилинг, туринг муни қилинг!» деб иш буюрар экансан. Бу ишларинг яхши эмас.

Т а н с у қ о й — Ҳамма айб унинг узида. Аввал у гапини билиб айтсун, ишини билиб қилсун. Кўрпасига қараб оёғини узатсун, сунгра ман ҳам анга мувофиқ иш қилай-дия. Ман унинг ишини қилсам тузук, аммо унга иш буюрсам, тузук эмасми? Булмаса, ман ундан камми? Ёки ман онинг чурисими? Ё у осмондан тушган, ман ердан чиққанми? Икковимиз ҳам одам боласи, одаммиз. Орамизда тафовут шулки, у бой қизи, ман камбағал қизи эканман. Булмаса, ёшга қараганда, ман ундан улугман, ундан бир неча куйлак илгари йиртган. Энди у аввал мани иззат қилсун, сунгра ман уни иззат қилай-дия. *(Йуталур.)*

У з о қ б о й — Ой, манга қара! Сан бу манманликингни қуй. Агар сан мани хурсандлигимни тиласанг ва ҳам узунгни тинчлигингни хоҳласанг, мундан кейин кундошинг билан жанжал ва ғавго қилма, маним хотирим учун мувосои мадора қил! Булмаса, кунглингни қаро қиламан, онгладингни?

Т а н с у қ о й — Ман мундай уз даражасини билмайдурган чиртак хотун билан асло мувосо қилолмайман. Қулингиздан келган ишни қила беринг. Сиз қизиқми? Қайси одам уз жонининг душмани билан мусово қилибдур?

У з о қ б о й *(аччигланиб, муштини курсатиб)* — Булмаса, ана бу сизларни бир-бирингиз билан мусово қилдирадур.

Т а н с у қ о й — Майли уринг! Кучингиз борича

уринг; улдиринг! Ман улмоқни буйнумга оламан, аммо у билан мувосо қилолмаймаман.

У з о қ б о й — Шошмай тур, ҳали ман сани нима қиламан. *(Чиқиб кетар.)*

Т а н с у қ о й — Ман эримдан гина қилмайман, эрим илгари яхши эди. Ана шу бадбахт кундошим келди-ю, эримни қутуртириб, ман билан гаш қилдирди. *(Тугралган сабзини олиб, ташқарига чиқар.)*

(Суяро й уз уйига кириб, йуқотган бир нарсани излаб турар. Онинг кетидан У з о қ б о й кирар.)

Хотуни салом бериб, яна нарса изламоққа машғул булар.)

У з о қ б о й *(очиқ юз ила илтифот қилиб)* — Ваалайкум ассалом, ҳа! Нимани ахтараёбсиз, бегим! *(Суйлаша-суйлаша, салла-жомасини миҳга осиб, сунгра утуруб, маҳсиларини суғурар.)*

С у я р о й — Сандуқчанинг калиди қуйган жойимда йуқ. Шуни излаб юрубман. Сабил қолсин шул уй. Кунглумга ҳам урубдур. Киши қуйган нарсасини уз жойидан тополмаса.

У з о қ б о й *(ҳайрон бўлиб)* — Эй, уни ким олар экан? Сандуқчада мани пулим бор эди-я... Охтар, охтар! Қаерда қуйган эдинг?

С у я р о й — Ана шул гиламнинг тагида қуйган эдим. Бу уйда уғлингиз билан онасидан бошқа бегона киши кирмаса, кимдан гумон қиламан?

У з о қ б о й — Уҳ, уйим куйди. Булмаса, пулни уғирлатдим, десанг-чи. *(Сандуқчани кулига олиб, силкитиб кўрар.)* Йуқ, пул йуқ, сандуқча енгил. Уф, уйимни орқамда қилдинг, бору будум шунинг ичида эди. Сан қандай аҳмоқ экансан. Калидни эҳтиёт қилмабсан. Агар пулим йуқолса, сани соғ қуяманми? *(Узи ҳам ахтарар.)*

С у я р о й — Қуйган жойимда булмаса, ман нима қилай? Уйимда шу ҳавлидагилардан бошқа ҳеч ким кирган йуқ. Бу яқинларда маним хешу таборим келган йуқки, алардан гумон қилсак.

У з о қ б о й — Ундай булса, Баҳоиддинкул ёки онаси уғурлаган булади-дия. Баҳоиддинкул-ку ҳали ёш. Мундай ишларда ақли етмайдура!

С у я р о й — Ман бировнинг ҳақида гумон бад қилмайман. Пулни ким олганлиги манга қоронгу, аниқ эмас.

У з о қ б о й — Шошмай тур, меҳмонни узатиб

келиб; кундошингни 'бир қийнаб курай. Эҳтимолки, пулни шул угурлаган булса. (Чиқар.)

С у я р о й (киссасидан калидни чиқариб) — Мана, калид ўзимда. Пул ҳам манда... То бу кундошимнинг отини ўғирликка чиқаруб, тилини қисқартирмасам, дўсту душманлари орасида муттаҳам қилмасам, отим Суярой йуқ экан. Пулни бир ерда топшуруб келай. (Уйдан чиқар.)

(Т а н с у қ о й ўз уйига кирар. Кетидан она си ила ўғли кирарлар. Кароматой саломлашуб, бир-бирларини упушуб аҳвол сурашурлар.)

Т а н с у қ о й (кўрпача солуб) — Бу ёққа утунг, онажон, ушбу кунлар сиз билан акамни соғиниб, кузларим учуб турган эди. (Қулни узатиб.) Паранжи чашмбандингизни беринг, тахлаб қуяй.

К а р о м а т о й (утуруб) — Йуқ, қизим, қуй, тахлама. Ман ҳозир қайтаман... (Набирасини ўз ёнида уткузуб, навозиш қилар.)

Т а н с у қ о й — Бу қандай келмоқ! 1—2 кеча ётмасдан даррав қайтиб кетасизми? (Дастурхон ҳозирлар.)

К а р о м а т о й — Оҳ, нима қилай, қизим? Ўзинг биласанки, ҳавлида мандан бошқа уй ишларини бажарадурган киши йуқ... Неча кечадан бери устма-уст тушимда сани нотинч, беҳузур кураман. Ушбу кун жуда тоқат қила олмадим. Сандан бир хабар олиб кетай, деб келдим. Ҳар нима, вақтинг хушми? Кундошинг билан мувосо қилиб юрубсанми?

Т а н с у қ о й (чойникда чой солиб, ўғлига берар) — Ма! Самоварчидан дамлаб кел! (Ўғли чойникни олиб чиқар. Тансуқой дастурхон тарафга ишора қилиб.) Она, нон енг!.. Оҳ, онажон, қайси бир дардимни сўрарсиз. Дардим зур. (Иуталур.) Ман мундан илгари сизга неча мартаба айтган эдимки, кундошим келганидан бери ман бир нафас вақтхушликни кўрганим йуқ. Бу кундош эмас экан, бир бало экан. Кеча-кундуз гиди-гиди қилиб, куёвингизни ман билан гаш қилдириб қуйди. Куёвингиз манга кун курсатмайдурган булдилар. Кирганда ҳам мани урушарлар, чиқгонда ҳам урушарлар, сукарлар. Ҳатто ушбу кунлар худойи саломимни ҳам алик олмайлар. Қайси кун ҳеч беҳуда гапни баҳона қилиб бошимга бир мушт солдилар. 3 соат беҳуш булуб, ўзимни билмай ётдим. (Бошини ушлар.) Ушандан бери,

онажон, миям бежо; жойимдан турсам, бошим айлана-
дур. *(Йиглар.)*

К а р о м а т о й *(раҳми келиб, тасалли берар)* —
Хайр, ҳеч вақо йуқ, қизим, йиглама, йиглама. Эру
хотунликда, кундошдорликда шундай гаплар буладур.
Худо хоҳласа, эринг билан яна апоқ-чапоқ булуб кета-
сан. Зарари йуқ, сабр-бардош қил, қизим! Сабр қил-
санг, гурадан ҳалво пишар. Ёлғуз санми кундош кур-
ган? Шу неча утган азизу авлиёларнинг хотунлари
ҳам кундош курганлар. Ушал хотунлар ҳам уз кун-
дошлари билан мувосо-мадора қилганлар. Сан ҳам му-
восо қил, қизим! Иншоолло, яна вақтинг хуш булуб
кетадур. Ҳар гапда беҳуда қайғуруб, узингга хафалик-
ни ола берма!! Хафаликдан куп дардлар пайдо була-
дур.

(Баҳонддиқул чойни кетуруб бериб кетар.)

Т а н с у қ о й — Узингиз биласизки, онажон, ман
куёвингизга тушганимдан бери бир кун хафаликни
курганим йуқ эди. Энди бу кунда хафаликга қандай
чидай? Оҳ, онажон, кошки мандек бахтсиз қизингиз-
ни тугмаган бўлса эдингиз! *(Йуталуб чойни сузар.)*

К а р о м а т о й — Қуй, қизим, чойни сузма!
Дастурхонингни йиғиб ол! *(Дуо қилар.)* Мундай гам
ва гуссаларни кўрган кишининг томоғидан нон ва
чой утар эканми?

Т а н с у қ о й *(чойник ва дастурхонни олиб, бир
тарафга қуяр)* — Онажон, ман уйлайманки, кундо-
шим манга жоду берган ҳам куёвингизни мандан со-
вуткандур. Чунки кундан-кун ориқланиб кетаёбман.
Тобим йуқ, йуталим бор. *(Йуталур.)*

К а р о м а т о й — Йуталинг тимоқникидир.
Шамол егансан, қизим! Тимоқнинг кишига зарари
йуқ, нафъи бор. «Касалинг тимоқ булсун!» дерлар-ку.
Аммо кундошинг санга жоду берган булса, эҳтимол
берар, жуғи келганда кундошингга билдирмай, жоду-
ни олду. Кундошинг сани куёвимдан совуткан булса
ҳам, эҳтимол. Кундошлиқда шундай гаплар буладур.
Муни ҳам иложи осон. Мулла Муҳаммади деган катта
дуохон бор. Ушал кишига бориб, эрингни узингга
иситгил. Яна Зулайҳобиби халифамга бориб, узинг би-
лан эрингни қайтарма қилду. Сунгра бирар кун 3—4
та момоси зур фолбинларни чақириб, узингни кучир-
ма қилдирсанг, худо хоҳласа, асл қадимгидек булуб
кетасан.

Т а н с у қ о й — Бу ишларда анча ҳарожат булодур. Ҳозирда бир пулим ҳам йўқ. *(Бир буқчасини очуб.)* Хайр, булмаса, шу сузойимни акамга элтуб беринг, эрта бозорда сотуб берсунлар. *(Онасига берар.)* Оҳ! Бир вақт қанча куз нуримни оқизиб, муни тиккан эдим.

К а р о м а т о й — Хайр, парво қилма, қизим! «Яхши молим — ёмон куним», дерлар. Бош омон булса, яна дуппи топилур. Бу дарду балолардан қутулиб қолсанг, яна нега мундай нарсаларни тикасан. *(Румолига боғлаб олар.)* Хайр, энди ман кетаман, қизим, кеч булмайсун. *(Осққа турар.)*

Т а н с у қ о й — Хайр, булмаса, ҳамма ёру дусларни суранг! *(Онасининг паранжи чашмбандини бошига берар.)* Бу сузоний жуда огир-ку, сиз йулда чарчайсиз, она. Акамга айтсангиз-чи, келиб олиб кетсунлар.

К а р о м а т о й — Хайр, тузук, бориб дарров акангни юбораман... Қизим, хушёр булуб юр. Кундошинг ёмон экан. Ош-пошингда заҳар солиб бермасун... Хайр, худонинг паноҳида... *(Чиқар.)*

Т а н с у қ о й *(3—4 қадам юруб)* — Хайр, хуш келдингиз, худонинг паноҳида... *(Шул чоғда эшик тарафидан осқ товуши эшитилур. Тансуқой қурқуб.)* Эй худо-ей-й, кўнглим безиллайдур. Яна отаси келиб кўнглумни қаро қилмаса эди. *(Сузонийсини бир жойда яширар. Узоқбой ниҳоятда аччиғланиб кирар.)*

У з о қ б о й — Бояги чиқиб кетган хотун ким эди?

Т а н с у қ о й *(қурқуб титраб)* — Онам эдилар.

У з о қ б о й *(яқинроқ келиб)* — Ҳа, уғурлаган пулингни онанга бериб юбордингми?

Т а н с у қ о й *(ҳайрон булуб)* — Қайси пулни? Кимни пулини, отаси?

У з о қ б о й *(тишларини гижирлатиб, кузларини олайтириб)* — Яна узингни билмасликка сол! Сандуқчадан уғирлаган пулунгни, дерман.

Т а н с у қ о й — Худо урсинки, ман олганим йўқ, отаси. Мундан илгари ҳам бирар мартаба пулингизни уғирлаганми эдим? Мани синамаганмисиз? *(Халққа.)* Е Баҳриддин, эй-й, бу нечук тухмат эди!

У з о қ б о й — Кундошингни қасдида олгандирсан. Тугрисини айт, олдингми? Агар иқроп булмасанг, шу замон сани уч талоқ қилиб юбораман!

Т а н с у қ о й (*йиглаб*) — Эй, худо урсинки, ман олганим йўқ. Юзим қибладан қайтсунки, ман олганим йўқ. Мани ноҳақ азоб берманг, отаси!

У з о қ б о й — Ҳали иқрор булмайсанми? (*Урар... Сочидан ушлаб, ташқарига судраб чиқариб, яна урар. Тансуқой юзлари қонга бўялган ҳолда «Вой, улдум, вой, улдум!» деб уйга кириб, узини ерга отуб, беҳуш бўлар... Шул чоғда Рустам ила Узоқбой бир-бирлари ила гавголашиб уйга кирарлар.*)

Р у с т а м (*чап қулида енг ичида бедона*) — Муни нимага урдингиз? Бечора заифаи муштипарни шундай аямай урасизми? Бу нима гуноҳ қилдики, урдингиз?

У з о қ б о й (*мулойимлик ила*) — Рустам ука! Сан эру хотуннинг орасига кирма, бемаза буласан.

Р у с т а м — Нимага кирмайин? Муни бекас кўрдингизми? Айтинг? Нима учун урдингиз, дерман? (*Ҳамширасини кутаруб утқузар.*)

У з о қ б о й (*аччигланиб*) — Хотуним-дия, урдум. Эрман — ҳар нима дерман. (*Шул чоғда Суярой эшикни рафидан бошини тикиб қарар. Узоқбой кузи тушар.*) Қарама, номаҳрам киши бор. Эшикни ёп! (*Эшик «тақ» этиб ёпилур.*)

Р у с т а м — Эр деган хотунни бемурод ура берар эканми? (*Ҳамширасидан урушнинг сабабини сўрар. Ул баёни ҳол қилар. Рустам аччигланиб, Узоқбойга ёвуқроқ бориб.*) Мунинг ўғрилигини ким курубдур? Бу мундан илгари ҳам ўғурлик қилган эдими?

У з о қ б о й — Йўқ. Ҳозир кундошининг қасдида ўғурлик қилган булса эҳтимол.

Р у с т а м (*бедонасини қултуғига солиб*) — Ҳали сан кундошининг сузига ишониб, муни урдингми?

У з о қ б о й — Сан куп миқ-миқ қилма! Урдим. Яна ураман. Нима дейсан?

(*Тансуқой туриб ажратмоқчи бўлар... Эшикнинг рафидан яна Суярой қарар.*)

Р у с т а м — Сани ким зур қилган? Қани, ман ҳам сани урай, жонинг ачийдурми? (*Узоқбой бир шалпалоқ урар, икковлари ёқалашуб, бир-бирларини урарлар. Рустам Узоқбойни кутариб ерга урар... Эшик бутун очилур, Тансуқой билан Суярой чапак чалиб, дод-фарёд қиларлар.*)

Т а н с у қ о й — С у я р о й — Э вой-й-эй, эримни ўлдирди-ей!

ТУРТИНЧИ ПАРДА

3-манзаранинг айни. Т а н с у қ о й оғир суратда касал булиб тушакда ётган. Олдида бир чойникда сув ва бир туфдон қуйилган. Бош тарафида Б а ҳ о и д д и н қ у л утириб, онасини елпиб турган. Суярой уз уйида ясаниб турган чоғда парда кутарилур.

Т а н с у қ о й (*йуталиб, балғам солар*) — Вой, курагим, вой, уламан, вой, худо, тезроқ омонатингни ол! Мундан ортуқ азоб чекар ҳолим йуқ. Болам, бир кулгум сув бер, томоғим қуриди. (*Уғли чойнакдан чой ичирар.*) Худога шукур, ҳар нима сан бор экансан. Болам, энди ман уламан. (*Йиғлаган товуш ила.*) Онангдан айриласан, болам. Етим булуб қоласан, болам!

Б а ҳ о и д д и н қ у л (*йиғлаб*) — Илоҳи улманг, онажон! Агар сиз улсангиз, угай онам мани ёлгуз куриб, ҳар кун уришадилар...

Т а н с у қ о й — Хайр, мани жоним ила баробар эрка боламни озор берадурган кишини худога ҳавола қилдим. Худонинг ўзи жазосини берсун!

У з о қ б о й (*Суяройнинг уйига кирар*) — Ҳа, нима қилаёбсан?

С у я р о й — Манга жавоб беринг, онамникига бораман. Укам айтиб кетди, Биби сешанба қилар эмишлар. (*Паранжи чашмбандини буқчадан олар.*)

У з о қ б о й (*маломат ила*) — Э, сан галатими? Кундошинг бу ерда улиб ётибдур. Сани кунглинг ҳаво истайдур. Энди мунга ким қарашадур?

С у я р о й — Буййй, манга нима? Онаси қарашин-дия.

У з о қ б о й — Хайр, бор, бор! Яна кундошлигингни қилдинг-дия. (*Суярой паранжисини бошига олуб, чиқиб кетар. Узоқбой уз-узига.*) Уф! Ман иккинчи хотун олмадим, бир балони олдим. Мунинг касофатига уйқумдан хайру барака учди, давлатим барбод булди. Дусту душманларим орасида пардам йиртилди. Ман ҳузур ва ҳаловат кўраманми, деб мун и олган эдим. Йуқ, алдандим. Бир йил ичида бир кун ҳам роҳат куролмадим. Балки илгари курган роҳатларим ҳам бурнимдан чиқди. Энди билдимки, дунёда энг

ғавғоси куп уй — икки хотунлик уй экан. Энг нотинч, роҳатсиз киши ҳам 2 хотинлик киши экан. Ман аҳмоқлик қилиб, иккинчи хотун олган эканман... *(Чиқиб кетар.)*

Т а н с у қ о й *(йуталур)* — Вой, жоним! Эсиз, жоним жавоним! Тур, болам, дарров отангни чақир, келсунлар... Узимни билмай, аллақандай булаётиман. Сунгра чопиб бориб, катта онангни олиб кел! Бери-роқ кел, болажоним. Сани бир упиб қолай! *(Упар.)* Упганимнинг охиргиси шулдир. *(Йиглар.)* Оҳ, болам, онасиз қоласан!

Б а ҳ о и д д и н қ у л *(йиглаб онасини кучоқлар)* — Илоҳи улманг, онажон! Сиз улсангиз, ман кимни «она» дерман. Сиз улгунча ман улай, онажон. *(Туриб кетар.)*

У з о қ б о й *(кириб, хотунининг олдида утирар)* — Ҳа, букун қалайсан? Енгил булдингми? Нимага йиглабсан?

Т а н с у қ о й *(йуталар)* — Энди уламан, отаси! Вой.

У з о қ б о й — Худо сақласун, ундай дема!.. Дард бошқа, ажал бошқа. Касал булган билан киши ула берар эканми?

Т а н с у қ о й — Йуқ, отаси, уламан. Букун жуда ҳолим табоҳ. Хайр, ҳар нима булса, сизни эрлик ҳақингиз бор. Ҳақингизда адабсизлик қилган булсам, кечуринг, мандан рози булунг, отаси!

У з о қ б о й *(йиглаган товуш ила)* — Э, ман сандан минг мартаба рози... Сан мандан рози бул-дия! Ман сани ҳақингга куб жабр қилдим. Бадбахт кундошингни сүзига ишонуб, санга тухмат қилдим. Энди гуноҳимдан ут! Мандан рози бул. Булмаса, қиёмат куни жавобда қоламан.

Т а н с у қ о й *(эрининг қулидан ушлаб)* — Хайр, энди қилган жавру зулмларингизга иқроор булдингиз. Ман сиздан рози булдим. Худо ҳам рози булсун. Отаси, сизга васиятим шулки, мандан нусха ва нишона қолган азиз боламни хору зор қилманг. Доим ҳолидан хабардор бўлиб туринг. Мабодо угай онаси турти-суққи қилиб эрка боламни азоб бермасунки, арвоҳим қақшайдур...

У з о қ б о й — Бу важдан ғам сма! Сани уғлунг — мани уғлум! Албатта, жоним борича асрайман.

Т а н с у қ о й — Хайр, энди хотирим жам булди... Ишингизга кетинг, кеч булмасун. *(Узоқбой чиқиб ке-*

тар. Тансуқой аҳволи бузулиб, жон узар.) Оҳ, болам!
Вой, онажон! Оҳ, отажоним, қайдасиз! (Шул чоғда
қузига отасининг арвоҳи куринар. Қулларини
узатиб.) Отажон, отажон! Мани олиб кетинг!

(Рух куздан гойиб булар. Тансуқой азоб чекиб улар.
Шул чоғда она си билан бола си келиб, йиглашуб,
доду фаред қилишарлар.)

П а р д а т у ш а р

